

ÚJ PATIKANEVEINK

1. ÖRDÖG FERENC két dolgozatában foglalkozott a patikanevekkel (ÖRDÖG 1980, 1996). E munkákban rámutat arra, hogy a patikanevek a cégnevekből alakultak ki, de jellegüket tekintve annyira eltávolodtak attól, hogy indokolt külön névtípusnak tekinteni, és névélettani, névrendszertani szempontból elvégezni vizsgálatát. Az alapos, művelődéstörténeti szempontból érdekes tanulmány nemcsak beváltja az ígéretet: rendszerez és rámutat e névadási gyakorlat művelődéstörténeti jelentőségére, hanem továbbgondolásra is ösztönöz. A szerző dolgozatának záró részében utal arra, hogy milyen sajátos színfoltja tűnt el a magyar névadási szokásoknak a patikák államosításával, amikor is a gyógyszerertári hálózat tagjaként a szép, egyedítő patikanevek helyett sorszámok jelentek meg a *Gyógyszerertár* „név” után. Mindezek késztettek arra, hogy az immár magánosított patikák neve után érdeklődjem: vajon valóra vált-e ÖRDÖG FERENC reménye: „...történelmi patikaneveink egy része (világiak és vallásos témájúak) megmenekül a teljes feledéstől.”

2. Mielőtt a mai, magánosított patikák névtípusait vizsgálnám, az összehasonlítás miatt néhány adatot közlök az államosított időszakból. Forrásom a Veszprém megye földrajzi nevei I–IV. kötete (ÖRDÖG FERENC–BALOGH LAJOS 1982, 1987, 1991, 2000). Az összegyűjtött névanyagban 25 településen írtunk össze patikákat, összesen 45 locust, 53 néven. Ezek közül a gyűjtés-ellenőrzés idején (1970–80-as évek) 33 locus jelölt működő patikát 40 névvel.

A patikanevek vizsgálata azt mutatta, hogy ebben az időszakban csak a városokban vannak névvel megnevezett gyógyszerertárok. Így: Veszprém: *Arany Oroszlán Patika*, *Fekete Sas Patika*, *Angyal Patika*; Pápa: *Minka Patika*, *Mizeri Patika*, *Piacsek Patika*; Balatonfüred: *Oroszlán Gyógyszerertár*; Devecser: *Balogh Patika*; Várpalota: *Csengetős Patika* [*Kabay János Gyógyszerertár*]. A népi adatközlők által ismertett ezen patikanevek mellett a már nem működő patikák neveit is összeírtuk. Így: Devecser: *Balog Patika*; Lovászpátóna: *Bogdándi* (így, volt tulajdonosáról); Pápa: *Karlovic Patika*; Várpalota: *Rácsos Patika*; Veszprém: *Arany Oroszlán: Oroszlán Patika*. – Mindezek a nevek a cégnevekből öröklött, illetve a tulajdonosra utaló típusok. Gyűjteményünkben azonban legtöbbször csak a *Patika*, *Gyógyszerertár* megnevezés szerepel a gyógyszerertárok jelölőjeként. E névtípus elterjedését a sorszámozott patikákon kívül az is segíthette, hogy az 1960-as években kiépülő gyógyszerertári hálózaton belül a kis településeken létrehozott egészségügyi szolgáltatás megkülönböztetést nem kívánt.

A névadás szempontjából érdekes azonban az, hogy a rendelkezésre álló jelölők közül mit választ a közösség. A Veszprém megyei földrajzi nevek gyűjteménye azt mutatja, hogy a történetileg is régebbi, archaikusabb *patika* szó a használatosabb. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a hivatalos névhasználatú *gyógyszerertár* is nagyon nagy mértékben hódít. Csak *Patika* elnevezést 8, *Gyógyszerertár*-t 6 esetben közöltek adatközlőink. Legtöbbször mindkét név forgalomban van. *Patika: Gyógyszerertár* formában 11, *Gyógyszerertár: Patika* alakban 1 adatot jegyeztünk fel. Háromszor fordul elő a *Régi gyógyszerertár*, kétszer a *Régi patika*. A *Régi gyógyszerertár: Régi patika* párban egy, az *Új gyógyszerertár: Új patika* párban szintén egy adatunk volt. Az „igazi” patikanevekkel rendelkező adatok között 11 a *patika* utótag, s mindössze két esetben szerepel a *gyógyszerertár*. Érdekes, hogy a népi névgyűjtésben a *Bogdándi*, az

Aranyoroszlán nevekből a fogalom megnevezése hiányzik. Két esetben a volt gyógyszerár neve *Patikaház*.

3. A gyógyszertárak privatizációját az Egészségügyi Közlönyben megjelent a „Gyógyszertárak létesítéséről és működésük egyes szabályairól szóló az 1994. évi LIX., valamint az 1995. évi LXVIII. törvényekkel módosított 1994. évi LIV. törvény” szabja meg. A Veszprém megyében jelenleg működő gyógyszertárak nevét a Matáv 2002-es Veszprém megyei telefonkönyveiből, az Internetről (<http://www.egeszsegkalauz.hu>), illetve a Veszprém Megyei Gyógyszerész Kamara szíves közléséből gyűjtöttem össze.

A megyében e szerint 50 településen 89 patika működik. 8 *Gyógyszertár* néven szerepel. A 81 névvel rendelkező gyógyszerár 72-féle néven osztozik.

ÖRDÖG FERENC osztályozását követve világi és vallásos patikanevek csoportját különböztethetjük meg.

A) Világi témájú nevek

a) A legrégebbi patikanévtípus a címertanból ismert, **állatnevekből** alkotott névfajta. Anyagunkból az alábbiak sorolhatók ide: *Arany Holló Gyógyszertár*, *Arany Holló Patika*, *Arany Oroszlán Patika*, *Aranyzarvas Gyógyszertár*, *Fekete Sas Gyógyszertár*, *Griff Gyógyszertár*, *Oroszlán Gyógyszertár*, *Pelikán Patika*. A patikák száma 8, a nevek hétfélék. Feltűnő az *arany* színnév jelzőkénti használata.

b) ÖRDÖG FERENC a XVII. sz.-ig vezeti vissza a **nemzeti és hazafias** nevek típusát. Anyagunkból ide soroltam: *Gizella Gyógyszertár*, *Juliánus Patika*, *Kabay János Patika*, *Semmelweis Gyógyszertár*. Számuk 4.

c) Az **antikvítás** egészséggel kapcsolatos alakjai, jelvényei hazánkban a klasszicizmus korától adnak patikaneveket. Ide tartozik az *Aesculap Gyógyszertár*, *Diana Patika*, *Kígyó Gyógyszertár* (2), *Paracelsus Patika*. Összesen 5 gyógyszerár, 4 név.

d) A patikai **munkaeszközök** szerepelnek a névben: *Aranyozsár Patika*, *Calix Patika*, *Ezüst Kehely Gyógyszertár*. Számuk 3.

e) **Fantázianeve**eknek tekintem azokat a neveket, amelyek a funkcióval semmiféle kapcsolatban nincsenek, noha szimbolikus jelentést tulajdoníthatunk nekik: *Ametiszt Patika* (2), *Aranyhíd Gyógyszertár*, *Elixír Gyógyszertár*, *Forrás Patika*, *Gyógyír Gyógyszertár*, *Perfect Gyógyszertár*. 7 patika, 6 név.

f) A **tulajdonos** nevét viseli négy patika: *Deák Patika*, *Karlowitz Gyógyszertár*, *Stark Patika*, *Valentin Gyógyszertár*.

g) **Keresznév** vált a patika névadójává három esetben: *Erzsébet Gyógyszertár*, *György Gyógyszertár*, *Krisztina Patika*.

h) Gyakori azon patikanevek típusa, amelyek **földrajzi helyet, tájékozási pontot** foglalnak magukban. Így a *Centrum Patika*, *Dózsavárosi Patika*, *Dudari Gyógyszertár*, *Jutasi úti Gyógyszertár*, *Rendeki Patika*, *Tésidombi Patika*. Hat nevet soroltam ide.

i) Arányaiban nagy számú a növények, főleg **gyógynövények** nevéből alakult patikanév. ÖRDÖGNél e névtípus nem szerepel. *Bojtorján Patika*, *Belladonna Gyógyszertár*, *Ezüsthárs Patika*, *Fagyöngy Gyógyszertár*, *Fehér Üröm Gyógyszertár*, *Hárs-Köris Patika*, *Kamilla Gyógyszertár*, *Kék Encián Gyógyszertár*, *Levendula Gyógyszertár*, *Mandragóra Gyógyszertár*, *Nyír Gyógyszertár*, *Páfrány Patika*, *Plantagó Gyógyszertár*, *Rozmaring Gyógyszertár*, *Salvia Gyógyszertár*, *Tátorján Gyógyszertár*. Számuk 16.

B) Vallásos témájú nevek

a) E típusban a **szentek nevei** vezetnek. 15 patikát 11 névvel neveznek meg: *Szent Anna Gyógyszertár*, *Szent Anna Patika* (2), *Szent Ágnes Patika*, *Szent Benedek Gyógyszertár*, *Szent Bernát Gyógyszertár* (2), *Szent Erzsébet Patika*, *Szent Flórián Patika*, *Szent György Patika*, *Szent Hubertus Patika*, *Szent István Gyógyszertár*, *Szent László Gyógyszertár* (2), *Szent Márk Gyógyszertár*.

b) A **vallásos élet** témakörébe tartozik az *Angyal Gyógyszertár*, az *Apostol Gyógyszertár*, a *Gondviselés Gyógyszertár*, az *Órangyal Gyógyszertár* (2), a *Salvator Gyógyszertár* név. Művelődéstörténeti alapon ugyancsak ide kell sorolnunk a *Gránátalma Gyógyszertárt*, ugyanis tudjuk, hogy Pápán irgalmas rend működött, s gyógyszertáruk is volt e néven. Ugyancsak ide tartozónak érzem a *Patrona Gyógyszertár-t* és a *Pax Gyógyszertár-t* (2). A 10 patika 8-féle nevet visel. A vallásos nevek száma összesen 19, amivel 25 gyógyszertárt neveznek meg.

4. Megállapíthatjuk, hogy a névadás gazdag, tizenegyféle névtípusból választottak a névadók. Köztük hagyományosak, de új patikanévfajta is van (növénynevek).

Ha összehasonlítjuk a két nagy névcsoportot, azt látjuk, hogy az ún. világi neveknek van nagyobb kedveltsége. Ezek közül is feltűnő a nagyszámú gyógynövénynév, mely a vezető helyet foglalja el az összes névtípus között. Ez minden bizonnyal a természetgyógyászat iránti érdeklődés hatása. Szépek ezek a nevek, természetesekek, – különösen ha a hagyományos, tipikus patikanevekkel (állatnevekből alkotott vagy a klasszicisztikus patikanevek) vetjük össze, amelyek mögül a mai társadalomból általában hiányoznak a művelődéstörténeti ismeretek, s így lassan e nevek kategóriát váltanak, fantázianévvé lesznek. Kevés a patikai munkaeszközre utaló név, s ezek szimbolikus jellegéhez hasonló az ún. fantázianevek csoportja. A XVIII. század végére nyúlik vissza, de a két háború között dívik a helymegjelölés mint patikanév. Erre is van adatunk. A tulajdonos neve praktikus, netán üzleti célokat szolgál. Ezzel kapcsolatos lehet a keresztnévvel való elnevezés. Bár az adat kevés (3), a férfi és női nevek aránya (1: 2) az utóbbi javára billen. Ezek a nevek kellemes érzést ébresztenek – ugyanúgy, mint pl. a hasonló módon elnevezett nagyszámú virágüzlet.

A patikanevek tipizálása nem könnyű, a helyes besoroláshoz „háttértudás”-ra van szükség. Így pl., hogy a *Gizella Gyógyszertár* nemzeti, hazafias név, s nem keresztnév, igényli azt az ismeretet, hogy e patika Veszprémben, a királynék városában van. A *Gránátalma Gyógyszertár-t* sem soroljuk a gyógynövényekről elnevezettek közé, ha tudjuk, hogy pápai, ahol irgalmas rend működött, s hogy a gránátalma a rend jelvénye.

Nagyszámú a vallásos nevű patika. Különösen kedvelt a szentek nevére elnevezni a gyógyszertárt. Feltűnő bizonyos vallásos névtípusok hiánya, így pl. a Mária-kultuszra utalók (*Patrona*?); Jézus attribútumai közül a *Gondviselés*, a *Salvator* található meg. A vallásos, a szentek nevének adásában nagy szerepe van a hagyomány mellett a lokálpatriotizmusnak. Így pl. Zircen, a ciszterciták székhelyén patikanév a *Szent Bernát*, Márkón *Szent Márk* a templom védőszentje, s ezt a nevet kapta a gyógyszertár is. Sümegen, ahol *Szent Flórián*-nak különös tisztelete van, gyógyszertár névadója lett.

A két névcsoport viszonyát számokkal kifejezve azt látjuk, hogy a világi nevek az összes név 76,5%-át teszik ki, a vallásos nevek pedig 23,4%-át adják. ÖRDÖG FERENC tanulmányában a világi és vallásos nevek aránya: 58%: 42%.

Feltűnő a névadásban, hogy szinte minden névtípusban van idegen, latin névforma. Ezek: *Aesculap*, *Belladonna*, *Calix*, *Centrum*, *Diana*, *Elixir*, *Paracelsus*, *Patrona*, *Pax* (2), *Perfect*, *Plantagó*, *Salvator*, *Salvia*. Oka több lehet, a *Belladonna* ('nadragulya'), *Plantagó* ('útifű') esetében minden bizonnyal esztétikai.

A patikák névadási divatjában feltűnő az a változás, ami a fogalom megnevezésének változásában végbe ment. A Veszprém megye földrajzi neveinek I–IV. kötetében elsődlegesen a *patika* szó jelöli az üzletet, a mai névanyagban azonban az előbb még hivatalosnak tűnő *gyógyszertár* veszi át a vezető szerepet. A Veszprém megyében ma található 81 patika nevében 27-szer szerepel a *patika*, és 54-szer a *gyógyszertár* szó. A *Gyógyszertár* 8-szor fordul elő tulajdonnévként. Valamiféle tendenciát felfedezni abban, hogy milyen típusú nevek mellett, milyen körülmények között választja a névadó a *gyógyszertár*, illetve a *patika* megnevezést, nem lehet. Több esetben fordul elő, hogy a jelzős szerkezetű azonos név mind a *patika*, mind a *gyógyszertár* alaptaggal megtalálható. Pl. *Szent Anna Gyógyszertár*, vagy *Szent Anna Patika*.

5. ÖRDÖG FERENC vizsgálta a patikanevek nyelvi eszközeit is. Azt találta, hogy fele-fele arányban tulajdon-, illetve köznévi eredetűek, az utóbbiak szintén fele-fele arányban tőszók, illetve jelzős szerkezetek. Anyagunkban a 81 névvel rendelkező patika elnevezése mindig tartalmazza a *patika* vagy *gyógyszertár* köznevet, s ennek jelzője lehet tulajdonnév vagy köznév. Szófaji megoszlásuk: tulajdonnév 32 (közte a szentek neve); köznév 43. Az utóbbiból tőszó 32, jelzős szerkezet 11, benne az *arany* 6, az *ezüst* 2, a *fehér*, a *fekete*, a *kék* egyszer-szám szerint fordul elő. A jelzett szavak hét esetben állatot, háromszor növényt, egyszer tárgyat jelölnek. Öt esetben helynévből származó -i képzős elem a *patika* jelzője.

6. Dolgozatomban egy megye – Veszprém – új, magánosított gyógyszertárainak elnevezését vizsgáltam. A látszólag könnyű feladat számtalan besorolási, tipizálási nehézséget tartalmaz. A forrásokban sokszor szerepelnek különböző alakban a nevek, hol a *patiká*-t, hol a *gyógyszertár*-t használják ugyanazon név mellett. A feldolgozásban a telefonkönyvben található alakot tartottam meg. Ugyancsak megtartottam a nevek helyesírását. A névadás indítékait csak élő gyűjtéssel, a névadótól tudhatnánk meg hitelesen. Ez sok esetben megkönnyítené a besorolást, rámutatna a művelődéstörténeti háttérre, lehetővé tenné a névtípusok területi, felekezet szerinti megoszlásának vizsgálatát is. Segítené annak megállapításában, hogy a jelenleg vizsgált, tulajdonképpen hivatalos névadással szemben mi az élőnyelvi nyelvhasználat, s a *patika* ~ *gyógyszertár* szinonimák közül melyik a népnyelvi, s valóban van-e eltolódás a *gyógyszertár* javára a köznyelvben.

A névanyagból kitűnik, hogy élnek hagyományos névtípusok, s születnek újak, divatnevek. Érdekelt, hogy a hagyományos patikanevek képeznek-e folytonosságot az államosítás előtti patikanevekkel. A Veszprém Megyei Levéltárban található „egyesített pénztári napló” nevet viselő dokumentum szerint az 1950-ben végrehajtott államosításakor 46 gyógyszertár működött a megyében, s ebből 27-et felsorol. Nével 13-at ad meg a mai megye területéről. Ezek: *Szent László* (Csabrendek), *Kővágó* (Kővágóörs), *Megváltó* (Magyargencs), *Aranykalász* (Nyárad), *Szent Anna* (Pápa), *Városi Gyógyszertár* (Pápa), *Megváltó* (Pápateszér), *Aranyzarvas* (Szentgál), *Isteni Gondviselés* (Somlósölös), *Oroszlán* (Tapolca), *Páduai Szent Antal* (Veszprém), *Fekete Sas* (Veszprém), *Szent Bernát* (Zirc). Egyéb levéltári közlésből: *Őrangyal*, *A*

gránátalmához (Pápa), *Arany Oroszlán* (Veszprém), *Jézus Szíve* (Tapolca), *Isteni Gondviselés* (Csögle). [Köszönöm a levéltárban Somfai Balázs segítségét.] Ezek közül csupán a pápai *Szent Anna*, *A gránátalmához*, *Őrangyal*, a szentgáli *Aranyszarvas*, a veszprémi *Arany Oroszlán*, *Fekete Sas*, a zirci *Szent Bernát* tartja meg a folyamatosságot. Az eltűnt 11 névből 4 világi név, 7 egyházi. Az utóbbiak sorsa így alakult: egy településen ma nincs patika, egy helyen csak *Gyógyszertár* a patika neve. A *Megváltó* ma *Levendula*, az *Isteni Gondviselés* *Plantagó*, illetve *Angyal*, s a tapolcai két patikának is világi neve van. Bár e nevek kis számúak, a tendenciát mutatják: a hitélettel kapcsolatos vallásos nevek tűnnek el, vagy az újdívatú növénynévre cserélődnek.

7. A bevezetőben jelzett remények – egy megye patikaneveinek vizsgálata alapján – nem alaptalanok. Természetes a változás is, s úgy gondolom, nem rossz irányban történnek a módosulások. Figyelemre méltó a növénynevű patikák esetében egyrészt az, hogy a gyógynövények köréből választják a névadók a neveket, s ezzel a névadás szemlélete (kapcsolat a gyógyulással) hagyományozódik tovább. Másrészt a művelődéstörténettel is kapcsolatos ez a tendencia: jelzi a népesség műveltségi irányát, jelenét a klasszikus műveltséggel szemben. Érdemes lenne kihasználni a patikák névadásában a lakóközösségek szülőhelyhez való kötődését, a hagyományörzés igényét régi patikaneveink művelődéstörténeti értékeinek feltárásával, bemutatásával. Nem érdektelen tehát új patikaneveinkkel foglalkozni, mert igen sok területet érintő tanulsággal jár.

Hivatkozott irodalom:

- ÖRDÖG FERENC 1980. A patikanevek keletkezésmódjai. In: *Név és társadalom*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE. Budapest. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. sz. 235–9.
- ÖRDÖG FERENC 1996. Eltűnt patikaneveink nyomában. *Pannon Tükör* 2. sz. 55–8.
- ÖRDÖG FERENC–BALOGH LAJOS (szerk.) 1982, 1987, 1991, 2000. *Veszprém megye földrajzi nevei* I–IV. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 156. sz., 171. sz., 186. sz., 194. sz.

VARGA MÁRIA

GYÓGYSZERTÁRNEVEINK MA

1. Bevezetés

ÖRDÖG FERENC egyik tanulmányában (ÖRDÖG 1980: A patikanevek keletkezésmódjai) az intézménynevek egy sajátos típusának névtani vizsgálatát végzi el: a gyógyszertárneveknek a történetét rajzolja meg a kezdetektől 1980-ig. Beszél a patikanevek kialakulásáról, ezeknek az egyéb cégérnevektől való elkülönüléséről, megadja a történeti gyógyszertárnevek jelentéstani tipológiáját, így jut el fejlődésrajzában a huszadik század második felének állapotáig, melyről a következőképpen vélekedik: „a patikanevek intézményes eltörlésével számos nyelvi művelődéstörténeti emlék ment feledésbe ... sorszámozásuk révén mai neveik egyáltalán nem informatívak” (ÖRDÖG 1980: 239). Az 1990-es évektől aztán a gyógyszertárak jó